

УДК 94(439):351

НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ В УГОРЩИНІ СЕРЕДИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ В ОЦІНЦІ ЙОЖЕФА ЕТВЕША

Мандрик І. О. (Ужгород)

У 2013 р. минає 200 років від народження класика угорської літератури, видного політичного діяча, організатора системи народної освіти, ідеолога лібералізму – барона Йозефа Етвеша (1813-1871). У статті оцінюється непересічна особистість, котра зробила великий внесок у формування нової демократичної та культурної ментальності угорців. Його багатогранна діяльність мала не тільки теоретичні, але й практичні сторони, що справило вплив не лише на сучасників, але й наступні покоління. Автор статті виділяє національні проблеми Угорщини, які посідали чільне місце у суспільно-політичному житті другої половини ХІХ ст., але залишаються слабо дослідженими українськими істориками. Інтерес до спадщини Й. Етвеша зберігається і в наш час.

Ключові слова: Угорщина, лібералізм, національна ідея, свобода, народи, автономія, самоуправління, демократичні перетворення.

У рамках наукової статті хочемо проаналізувати погляди ідеолога і практика угорського лібералізму ХІХ ст. на національні проблеми країни, які стали особливо наочними на середину століття. Й. Етвеш розумів життєву важливість їх демократичного вирішення, при цьому сповна намагався врахувати наявний тогочасний європейський досвід. Цей бік діяльності угорського політика майже невідомий нашому читачу. Ми спираємося на опубліковані праці Й. Етвеша, що дозволяє дати більш-менш цілісну оцінку його поглядам. Серед праць із національних проблем епохи виділяються дві роботи: «Панівні ідеї ХІХ ст. та їхній вплив на державу» (у двох томах) [4; 5]; «Про національне питання» (1865 р.) [6]. Ці книги, особливо перша з них, по праву займає провідне місце у теоретичній спадщині Й. Етвеша. Вони мали великий суспільний резонанс, широко обговорювалися сучасниками.

Й. Етвеш, так само як Ф. Келчеї та Л. Кошут, входив до когорти найбільших відомих представників угорського лібералізму, ідеї яких справили значний вплив на характер суспільно-політичних відносин, сприяли утвердженню демократичного світосприймання у свідомості передових людей. У своїх літературних творах ідеолог угорського лібералізму виступав проти існуючих у країні феодальних порядків, за більш гуманний, справедливий суспільний устрій. Напередодні революції 1848 р. Й. Етвеш проголошував необхідність проведення реформ, покликаних покращити становище Угорщини у складі Габсбурзької монархії. У 1848 р. він був членом революційного уряду, після 1867 р. став одним із провідних державних діячів дуалістичної Угорщини. Так, у 1867-1871 рр. у різних угорських урядах він обіймав посаду міністра освіти і культів.

У 30-40-х рр. ХІХ ст. для прибічників руху за реформи, в тому числі Й. Етвеша, характер-

ним було ігнорування скромних національних вимог етнічних меншин, які, на їхню думку, становили загрозу єдності земель святостефанської корони. Реформаторські перетворення в країні сприймалися необхідними лише постільки, поскільки вони відображали інтереси лише угорської нації. Ліберали погоджувалися в майбутньому надати автономні права національним меншинам тільки на рівні сільського самоуправління [12, с. 127]. Напередодні революції угорська еліта тільки в монархії Габсбургів вбачала надійного «захисника» країни не лише проти зовнішньої загрози, але й національних меншин, котрі становили більше половини жителів Угорщини. З цієї ж причини вона не підтримувала історичну мету – відновлення повної національної незалежності Угорщини. В листі до одного з лідерів партії історичного дворянства Чехії Л. Туна (1843 р.) Й. Етвеш виступив із підтримкою політики мадяризації словацького населення [7, с. 127]. В дискусіях між Л. Кошутом та І. Сечені, що відбулися на початку 40-х рр., Й. Етвеш ближче сприймав погляди Л. Кошута, котрий виступав проти хорватів, які вимагали надати їм територіальну автономію [7, с. 127]. Таким чином, ліберали, котрі виражали інтереси середнього дворянства, напередодні революційних подій 1848 р. не виробили цілісної програми об'єднання усіх народів, які входили до складу Угорського королівства, для боротьби проти абсолютизму, за справжнє національне рівноправ'я. Помилки, допущені в національному питанні угорським революційним урядом, не були випадковістю, оскільки відображали ту позицію, яку керівники визначили ще задовго до подій 1848-1849 рр. Особисто Й. Етвеш пізніше визнавав, що напередодні революції неугорські жителі країни перебували в нерівноправному становищі, що залишало в них гіркі спомини [6, с. 71]. Після кривавих зіткнень у ході революції угорців з

представниками національних меншин Й. Етвеш одним із перших почав розуміти весь трагізм допущених помилок, тому вбачав необхідність теоретичної розробки національного питання. Це було важливим завданням і тому, що в 50-60-х рр. самосвідомість і національні вимоги сербів, румунів, словаків, хорватів, українців та інших народів Угорщини зростали. Цим обумовлюється інтерес угорського ліберального політика до розробки національного питання, що посідає важливе місце в його ідейній спадщині. Підсумком наукових досліджень Й. Етвеша стали згадані нами дві вагомні праці, в яких він намагався знайти відповіді на практичні питання, висунуті самою дійсністю.

На початку 50-х рр., в умовах реакції, Й. Етвеш, проживаючи в еміграції, основну увагу звертає на необхідність утвердження індивідуальної свободи кожної людини як найважливішого показника прогресу. Теоретично національні проблеми сприймаються ним лише як прояви протесту проти всеїлля державної влади. Автору «Панівних ідей XIX століття...» здавалося, що «захоплення національною ідеєю є ні чим іншим, як святковим протестом кожного народу, що спирається на християнську ідею особистої свободи проти всебічного державного впливу» [5, с. 553]. Пропагуючи пріоритет «особистої свободи» людей різних національностей, він на перше місце висуває утвердження демократичних начал, тобто виступає за надання людям всебічних індивідуальних прав. У перші роки після угорської революції Й. Етвеш був ще далеким від розуміння національного питання, не шукав шляхів до його реального вирішення.

У 50-х рр. у середовищі угорських лібералів виникли два різноманітні напрямки. Представники обох визнавали необхідність суспільних перетворень, у тому числі й на теренах міжнаціональних відносин. Однак якщо перші, на чолі з Л. Кошутом, необхідною умовою для реалізації поставлених завдань вважали досягнення повної національної незалежності самої Угорщини, то другими національні особливості ігнорувалися або відсувалися на задній план. До них належав і Й. Етвеш. Він хотів забезпечити демократичні перетворення навіть ціною відмови від боротьби за задоволення національних вимог самого угорського народу. Вже невдовзі після поразки революції Й. Етвеш очолив ті політичні сили, які схилилися до компромісної угоди з Австрією. Майбутнє Угорщини, в його розумінні, тісно пов'язане з долею Габсбурзької монархії.

Угорський ліберальний політик продовжував відстоювати ідею про необхідність створення сильної централізованої держави, що цілком відповідало вимогам більшості угорців. Національні вимоги етнічних меншин у різних

країнах Європи він вважав доцільними лише в тих випадках, якщо вони «не загрожують існуванню великих державних об'єднань» [5, с. 359-360]. Єдиним гарантом особистої свободи людей, на думку Й. Етвеша, може стати лише сильна державна влада. Він висуває таку концепцію державного будівництва, де не знайшлося місця для досвіду революції 1848-1849 рр., аналізу допущених помилок стосовно неугорських народів і тим самим недопущення їх у нових політичних умовах. Погляди лібералів відображали ту реальну істину, що вони були налякані національними вимогами меншин, відходили від радикальних ідей часів революції, шукали компромісне вирішення проблем. Й. Етвеш відверто говорить, що лише за існування сильної централізованої держави можна досягнути гарантії від «одноособової влади і революцій» [5, с. 577].

Відомо, що в середині XIX ст. серед європейських політичних діячів, істориків, філософів, юристів розгорнулася тривала дискусія стосовно поділу народів на так звані «історичні» та «неісторичні». Не минула вона й автора «Панівних ідей...». Він вважав, що сподівання народів на відновлення національної справедливості є ні чим іншим, як боротьбою за своє історичне право на існування. Деякі автономні права потрібно надати тим народностям, які мають для цього історичні передумови, в першу чергу, мовні відмінності [5, с. 522]. Захоплюючись загальними теоретичними роздумами, Й. Етвеш уникає постановки конкретних питань, пов'язаних із вирішенням національних проблем народів Угорщини, не торкається негативного досвіду революції. Незважаючи на це, його «Панівні ідеї...» є однією з перших праць угорських політиків, де піднято цілий ряд проблем, які розглядаються у взаємозв'язку з багатьма іншими складовими тогочасної дійсності. Сам автор був переконаний у тому, що напрямок прогресу завжди визначається панівними в суспільстві ідеями [5, с. 495].

Книга «Панівні ідеї...» привернула увагу європейської громадськості, піддавалася нападкам з боку реакції. Ужгородський дослідник Я. І. Штернберг відзначав, що виступ Й. Етвеша проти абсолютистських форм правління не пройшов повз царську цензуру, яка в 1855 р., незважаючи на загальне визнання наукового значення твору, заборонила його розповсюдження серед широкої публіки [14, с. 181-182]. У 1860 р. ліберальний «Русский Вестник» інформував читачів, що автор книги є одним із видатних європейських публіцистів, кращим з угорських поетів і романістів, лібералом у благородному розумінні цього слова. У статті поданий виклад головних положень його праці [14, с. 182].

Політичні погляди Й. Етвеша гостро критикував Л. Мочарі, публіцист, політик, прибічник демократичного вирішення національного питання, примирення зі слов'янськими народами. Він рішуче відкинув твердження автора «Панівних ідей...» про те, що «національність і свобода є двома несумісними принципами» [12, с. 322]. Л. Мочарі відзначав, що Й. Етвеш, як людина, як патріот, стоїть у перших рядах угорських політичних діячів, але «по відношенню до етнічних меншин у нього відсутнє належне чуття», оскільки він не бачить різниці між національним почуттям і національними устремліннями, ставить їх на одну площину [11, с. 285]. Саме Л. Мочарі першим серед угорських політичних діячів заявив, що на території країни проживає не лише угорська, але й словацька, сербська, хорватська, румунська нації [11, с. 269].

Починаючи з 60-х рр. ситуація дещо змінюється. Так, один із визнаних політичних керівників угорського дворянства Ф. Деак був змушений заявити на засіданні парламенту: «Не будемо забувати, що неугорські жителі Угорщини також є її громадянами, і ми щиро намагаємося в законодавчому порядку охороняти їхні та спільні інтереси батьківщини» [8, с. 63-64]. Цю досить невизначену заяву було зроблено в 1861 р., в момент гострої боротьби за відновлення конституційних прав Угорщини, проти існування австрійського неоабсолютизму. Правда, при цьому на задній план відсувалися потреби національних меншин. Така позиція викликала протести з боку керівників сербського, румунського та інших національних рухів, які висували вимоги щодо проведення державної політики національного рівноправ'я, надання їм територіальної та місцевої автономії.

Поступово Й. Етвеш відмовляється від підтримки існуючої системи централізованої Габсбурзької монархії і стає прибічником дуалістичної концепції. На відміну від Ф. Деака, він виступає за швидке примирення з Габсбургами, намагається прискорити процес відновлення конституційних прав Угорщини [13, с. 435]. Як писав російський посол у Відні, «...угорці достатньою мірою схильні пожертвувати лібералізмом заради сепаратизму. Саме у частковому задоволенні останньої тенденції можна було б знайти шлях до угоди» [1, с. 330].

Після виходу в світ «Панівних ідей...» Й. Етвеш знову неодноразово звертався до аналізу етнічних особливостей в Угорщині, що було зумовлено піднесенням національного руху народів, зростанням їхньої самосвідомості. Саме життя висувало необхідність вирішення даного питання у ряд центральних проблем політичних відносин середини XIX ст. Особливо актуального значення набуває воно в період

підготовки австро-угорської угоди. Напередодні, в 1865 р., і з'являється робота під красномовною назвою «Про національне питання» [6], яка відіграла важливу роль у визначенні позиції ліберальної угорської еліти в національно-державному будівництві. Дослідник З. Ференці відзначив, що саме тут Й. Етвеш у теоретичному плані розвинув свої концепції на основі тих же принципів, що і в «Панівних ідей...» [9, с. 233]. Дійсно, в новій роботі багато положень автора повторюються, однак цілий ряд проблем розкривається більш глибоко і конкретно. Біограф письменника І. Шетер вказує на те, що книга «Про національне питання» стала значним кроком вперед у порівнянні з «Пануючими ідеями...» [12, с. 326-327].

Спільним для обох книг залишалось те, що автор намагався примирити дві протилежні тенденції – вимоги, з одного боку, національних меншин, а з іншого – великодержавних прибічників ідеї «єдиної угорської нації». Саме він узявся переконати громадськість у необхідності законодавчого закріплення національного рівноправ'я усіх громадян Угорщини, тому виступив за корінне вирішення етнічних проблем на демократичній основі.

У книзі «Про національне питання» Й. Етвеш ґрунтовно виклав свої погляди на умови та шляхи розв'язання національних суперечностей у такій країні, де половину населення складали словаки, серби, румуни, німці, хорвати, українці та представники інших народів. Сам автор був щиро переконаний у тому, що в разі демократизації всіх сфер суспільних відносин, проголошення юридичної рівності людей різних етносів можливо повністю вирішити національні проблеми Угорщини [6, с. 69]. Ліберальний політик не розкриває економічні та ідейні причини, які спонукають національні меншини до висунення своїх вимог, хоча й визнає, що вони тісно пов'язані з іншими невирішеними проблемами.

Й. Етвеш пристрасно протестує проти будь-яких форм національного гноблення, вказує на необхідність задоволення законних вимог людей різних національностей, щоправда, в рамках «можливостей» [6, с. 79]. Які ж це «можливості» у розумінні угорського політичного діяча? По-перше, він не допускав навіть думки про порушення територіальної єдності Угорського королівства. По-друге, автор вірив, що багатовікова спільна доля малих народів Дунайського басейну становить ту міцну основу, яка в жодному разі не дозволить їм роз'єднатися. Хоча з іншого боку, Й. Етвеш був змушений визнати, що народи Угорщини більше прив'язані до рідної мови, ніж до своєї батьківщини, а їхні національні почуття сильніші, ніж любов до вітчизни [6, с. 56-57].

Ліберальний політик вказує на закономірність появи національних домагань з боку всіх народів, що входили до складу королівства, оскільки вони є складовою частиною тих визвольних рухів, які вже ціле століття є визначальними у відносинах між народами Європи. Й. Етвеш звертає увагу читачів на ту специфічну обставину, що деякі національні меншини Угорщини становлять тільки меншу частину своїх братів по той бік «політичних кордонів» [6, с. 101]. Ця обставина мала велике значення, її потрібно було враховувати. До таких національних меншин належали українці Закарпаття, серби Воеводини, румуни Трансільванії, німці по всій країні, а також решта слов'янського населення. Саме цим фактом значною мірою пояснювалися відцентрові тенденції, що виражалися в намаганні до возз'єднання етнічно єдиних народів. Ігноруючи ці тенденції, Й. Етвеш рішуче заперечував необхідність надання територіальної автономії для національних земель, можливість їх федеративного устрою. На його думку, у специфічних умовах Угорщини це неможливо здійснити, оскільки призведе лише до зростання міжнаціональних суперечностей, ліквідації особистої свободи громадян і, головне, в перспективі – до поділу Габсбурзької монархії в цілому, Угорщини – зокрема [6, с. 114]. Через значну строкатість розселення національних меншин він не вважав за можливе визначити географічні кордони тих чи інших етнічних регіонів. Тут, на його переконання, потрібно лише вдосконалювати місцеве самоуправління при збереженні історичної комітатської системи.

В той же час Й. Етвеш попереджував угорських шовіністів про те, що неможливо асимілювати меншини, домагатися того, щоб народи забули про своє походження [6, с. 135]. На відміну від багатьох політичних діячів із панівного табору, політик не був схильним пояснювати причину національних рухів виключно панславистською агітацією, заперечував твердження про те, що вони є просто «результатом штучного підбурювання» [6, с. 136]. Автор книги розумів, що на місцях зростає роль національних еліт, які бажають розширення місцевих повноважень, тобто утвердження своєї адміністративної влади.

Книга «Про національне питання» була схвально сприйнята представниками національних меншин, зокрема, сербами і хорватами, її було перекладено сербською мовою [9, с. 235]. Й. Етвеш не належав, як засвідчують його праці, до тих угорських керівників, які, за словами російського посла у Відні Штакельберга, були «не в змозі визначити логічні наслідки своїх суперечностей зі слов'янами і румунами» [1, с. 240]. Ще напередодні дуалістичної угоди Й. Етвеш

попереджав угорців, що у справі вирішення міжнаціональних суперечностей «вибір у наших руках» [6, с. 140].

Австро-угорська угода 1867 р. забезпечувала угорцям панування над національними меншинами – словаками, сербами, хорватами, румунами, українцями та іншими. Лідери слов'ян і румунів рішуче відкидали всю систему дуалізму, розглядаючи її як важкий удар по національному рухові своїх народів. Вони вважали, що Відень їх просто віддав на милість угорської влади. Дійсно, угорське дворянство і буржуазія, використовуючи підконтрольний державний апарат, намагалися зберегти у країні напівфеодальні порядки, посилювали національний гніт. Про автономію, федеративний устрій земель святостефанської корони не могло бути й мови.

Зміцненню угорського панування сприяла відсутність єдності між окремими етносами країни. Й. Етвеш, незважаючи на окремі розбіжності з Ф. Деяком, залишився одним із провідних діячів суспільно-політичного життя Угорщини. Обіймаючи посаду міністра освіти і культів, він у 1868 р. взяв активну участь у розробці і прийнятті, після гострих дебатів у парламенті, нового закону про шкільну освіту. Витриманий у ліберальному дусі, закон став важливим кроком на шляху демократичних перетворень. Відповідно до ст. 58 закону у школі дозволялося навчання дітей рідною мовою. Вводилася система обов'язкового початкового навчання дітей у віці від 6 до 12 років [3, с. 458]. Ця поступка національним меншинам викликала опір шовіністичних сил, особливо клерикалів. У той же час демократично налаштовані кола країни, і в першу чергу демократична інтелігенція, рішуче підтримали реорганізацію освітньої справи в національних окраїнах. У 1868 р. словацька делегація подала Й. Етвешу меморандум, в якому давалося висока оцінка його особистим заслугам у проведенні шкільної реформи. Під меморандумом стояло 60 тисяч підписів словаків [12, с. 326]. 3 лютого 1868 р. з ініціативи міністра освіти і культів для педагогів почав видаватися «Журнал народних учителів», який друкувався сімома національними мовами. Проте вже з 1870 р. під натиском шовіністів він виходив лише угорською мовою [9, с. 257].

Й. Етвеш продовжував докладати зусиль для практичного втілення в життя ідей, висунутих ним у книзі «Про національне питання». Так, саме з його ініціативи наприкінці 1868 р. було розроблено і прийнято спеціальний закон під красномовною назвою «Про національне рівноправ'я». У 29 статтях закону відображені погляди Й. Етвеша та його прибічників на державно-національну розбудову королівської Угорщини. В ньому визнавалася юридична рівність усіх народів, однак у

преамбулі було записано таке: «В політичному відношенні всі вони складають одну націю, неподільну угорську націю» [3, с. 490]. Єдиною державною мовою проголошувалася угорська. По суті, всі статті закону торкалися лише мовних проблем, а інші болючі національні питання залишилися осторонь. Національні меншини країни розглядалися тільки в якості іншомовних етнічних груп.

Представники різноманітних національних рухів виступили проти положень закону «Про національне рівноправ'я», вимагали надання автономних територіальних прав Словаччині, Воеводині, Трансільванії. На думку газети «Свет», що видавалася в Ужгороді російською мовою, закон не врахував навіть ті «дуже скромні бажання та вимоги по частині національної рівноправності», які висунули в парламенті представники національних меншин [2, с. 1]. Слід зазначити, що серед них був і представник русинів Закарпаття А. Добрянський, який у ході парламентських дискусій неодноразово виступав зі слухними пропозиціями.

Національна нерівність інших народів була згубною не лише по відношенню до меншин, вона повернулася історичною трагедією і для самого угорського народу. Положення нового закону не виконувалися навіть у таких сферах життя, як освіта й культура, оскільки багато його статей залишилися тільки на папері. Це добре розумів і Й. Етвеш; він бачив глибокі суперечності існуючої політичної системи, яка не давала можливості для практичного втілення в життя його ліберальної програми. Поразку ідей великого угорця визначили феодальні, шовіністичні сили, які залишилися ще досить сильними, щоб призупинити здійснення демократичних суспільних перетворень. Для втілення їх у життя потрібні були радикальні дії, нове осмислення усієї дійсності. Як підкреслює біограф Й. Етвеша І. Шетер, «у країні, де поразкою закінчилася боротьба за ідеї Л. Кошута і Ш. Петефі, на ідеї Й. Етвеша також чекала невдача» [12, с. 388].

Вже після смерті Й. Етвеша у 1871 р. угорські панівні сили та їхні партії використали шовіністичну ідеологію з метою відвернути увагу людей різних національностей від вирішення нагальних проблем, особливо етнічних. Вони взяли неприкритий курс на мадяризацію, на будівництво однонаціональної держави угорців. Забувалися недавні історичні

уроки, не підтримувалися будь-які спроби пом'якшення національних суперечностей. Більше того, вже після відходу з політичної сцени Й. Етвеша, в останній третині XIX - на початку XX століть, угорські шовіністи домоглися ліквідації навіть тих формальних поступок періоду лібералізму, які були зроблені слов'янам і румунам. На початку XX ст. угорський історик Д. Андял стверджував, що погляди Й. Етвеша і Л. Кошута на національне питання були такими, які ставили під загрозу майбутнє держави [10, с. 167]. Відомий історик З. Ференці в 1903 р. писав, що у книзі «Про національне питання» однією з головних є думка про те, що ідея повного рівноправ'я народів є нездійсненою утопією [9, с. 234]. Аналіз твору, до речі, як і всієї ідейної спадщини Й. Етвеша, свідчить про протилежне, оскільки саме у вирішенні міжнаціональних суперечностей відомий ліберальний політик вбачав одну з головних передумов успішних демократичних перетворень, гарантію територіальної єдності земель святостефанської Угорщини.

Теоретичні праці та практична діяльність Й. Етвеша були спрямовані на утвердження та зміцнення демократичних суспільних інститутів. Він виступав не тільки проти віджилих феодальних відносин, шовінізму, але й проти крайніх проявів націоналізму, відстоював право малих народів на самостійний культурний розвиток. У той же час він відкидав будь-які радикальні перетворення, вважаючи, що «національна ідея за своєю природою не є революційною ідеєю...» [6, с. 238]. При цьому він покликався на наявний європейський досвід, який дедалі міцніше спирався на демократичні принципи.

Головна заслуга Й. Етвеша полягає в тому, що серед угорських сучасників він був одним із тих, хто стояв у передніх рядах борців за демократію, складовою частиною якої політик проголошував необхідність рівноправ'я всіх народів. В умовах середини XIX ст. його ідеї та практика політичної діяльності об'єктивно відіграли позитивну роль. Вони були підтримані в демократичних колах, серед політичних лідерів національних меншин Угорщини. З його відходом настає остаточний занепад ліберального світогляду, який у період боротьби за реформи і демократичні перетворення сприяв практичній діяльності прогресивних угорських письменників та мислителів.

1. Архив внешней политики Российской империи. – Ф. 133: Канцелярия (1866). – Оп. 469. – Д. 218.
2. Свет. – 1869. – 30 ноября (12 декабря). – № 46. – С. 1.
3. Magyar törvénytár. 1836-1868. évi törvénycikkek. – Budapest, 1896. – 490.old.
4. Eötvös József. A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra. – I köt. – Budapest: Magyar Helikon, 1981. – 478.old.

5. Eötvös József. A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra. – II köt. – Budapest: Magyar Helikon, 1981. – 646.old.
6. Eötvös József. A nemzetiségi kérdés. – Pest, 1865. – 146.old.
7. Arató Endre. A nemzetiségi kérdés története Magyarországon. 1840-1848. – II köt. – Budapest, 1960. – 368.old.
8. Deák Ferenc munkáiból. II köt., Franklin-társulat. – Budapest, 1906. – 360.old.
9. Ferenczi Zoltán. Baró Eötvös József. 1813-1871. Magyar történeti életrajzok. – Budapest, 1913. – 233.old.
10. Glatz Ferenc. Történetiró és politika. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1980 – 267.old.
11. Mocsáry Lajos. Nemzetiség. Mocsáry Lajos emlékkönyv. 1826-1976. – Budapest: Kézirat, Tankönyvkiadó, 1979. – 249-346.old.
12. Sőtér István. Eötvös József. – Budapest, 1953. – 375.old.
13. Sőtér István. Félkör. Tanulmányok a XIX. századról. – Budapest: Szépirodalmi könyvkiadó, 1979. – 770.old.
14. Váradi-Sternberg János. Utak, találkozások, emberek: Írások az orosz-magyar és ukrán-magyar kapcsolatokról. – Uzshorod-Budapest: Kárpáti-Gondolat, 1974. – 318.old.

РЕЗЮМЕ

НАЦИОНАЛЬНЫЙ ВОПРОС В ВЕНГРИИ СЕРЕДИНЫ XIX ВЕКА В ОЦЕНКЕ ЙОЖЕФА ЭТВЕША

Мандрик И. А. (Ужгород)

В исследовании проанализирован теоретический и практический вклад видного венгерского писателя и политического деятеля Й. Этвеша в решение национальных проблем страны. Эта сторона его научного наследия не изучена в украинской исторической науке.

Ключевые слова: Венгрия, либерализм, национальная идея, свобода, народы, автономия, самоуправление, демократические преобразования.

SUMMARY

JOSEPH ETVESH EVALUATION ACCORDING THE NATIONAL ISSUE IN HUNGARY IN THE MIDDLE OF 19TH CENTURY

I. Mandryk (Uzhhorod)

The research analyses the theoretical and practical contribution of the prominent Hungarian writer and politician Joseph Etvész in the solving of the country's national problems. This side of his scientific legacy is not well investigated in Ukrainian historical science.

Key words: Hungary, liberalism, national idea, freedom, peoples, autonomy, self-government, democratic process.